

KECHKI VA SIRTQI KURSLARDA TALABALARNI O'QITISH SIFATINI OSHIRISH VOSITALARI

Najmudinov Xalim Gulyamovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, "Aniq fanlar" kafedrasining dotsenti, Fizika – matematika fanlari nomzodi

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni sirtidan o'qitish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion usullar va ularni samaradorligini oshirish yo'llari, masofaviy o'qitishning an'anaviy va zamonaviy yo'nalishlari, ularning ahamiyati va vazifalari, ta'lim sifati to'g'risidagi mulohazalar, sirtidan o'qitishda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi omillar to'g'risidagi ayrim fikr va mulohazalar bayon etilgan

Tayanch so'z va tushunchalar: an'anaviy va sirtqi ta'lim, masofaviy o'quv mashg'ulotlari, axborotlar texnologiyasi, andragogika, kechki ta'lim, eksternat, video maruzalar, suhbat va munozara, internet xizmatlari, auditoriya, sinf mashg'ulotlari, pedagogik jarayonlar.

Аннотация. В данной статье излагаются инновационные методы, используемые в процессе заочного и вечернего обучения студентов в высших учебных заведениях, пути повышения их эффективности, традиционные и современные направления дистанционного обучения, их значения и задачи, соображения по качеству образования, некоторые мнения и суждения о факторах, которые служат повышению качества образования при заочном обучении.

Ключевые слова и понятия: Традиционное и заочное обучение, дистанционные методы занятий, информационные технологии, андрагогика, вечернее образование, экстернат, видеолекции, беседы и дискуссии, интернет услуги, аудиторные и классные занятия, педагогические процессы.

Abstract. This article describes innovative methods used in the process of distance learning of students in higher education institutions, ways to improve their effectiveness, traditional and modern directions of distance learning, their meanings and objectives, considerations on the quality of education, some opinions and judgments about the factors that serve to improve the quality of education in distance learning.

Key words and concepts: Traditional and distance learning, distance learning methods, information technology, andragogy, evening education, externship, video lectures, conversations and discussions, Internet services, classroom and classroom classes, pedagogical processes.

Zamonaviy davr bilan birgalikda o'zgaruvchan jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, ilmiy - texnik va madaniy hayotning barcha sohalaridagi o'zgarishlar bilan doimo bog'langan bo'ladi. Bunday sharoitda har xil bosqichlarda va hayotning turli sharoitlarida kattalarning o'zidagi ijobiy imkoniyatlarini ishlatishga ko'maklashish uchun mo'ljallangan uzluksiz ta'lim tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Oliygoch ta'limining umumiy darajasi, uning qulayligi, yaxshilanishi va unda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish har qanday oliy o'quv – ta'lim tizimini tavsiflovchi asosiy ko'rsatgichlardan biridir. Ta'limning umumiy darajasi, uning qulayligi, yaxshilanishi va unda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish har qanday oliy o'quv – ta'lim tizimini tavsiflovchi asosiy ko'rsatgichlardan biridir.¹ Bugungi kunda kattalar hayotining boshida olingan asosiy ta'lim, xozirgi kundagi kasbiy vazifalarni samarali bajarish va kundalik hayot davomida doimiy ravishda o'zgarib turadigan ijtimoiy sharoitlarga moslashish imkoniyatini bermaydi. Bu haqiqatni e'tirof etgan holda, bu soha olimlari yangi g'oyalarni izlashga va kattalar ta'limi muammolari bilan bog'liq bo'lgan yangi yangi tushunchalarni yaratishga e'tibor qilishadi.² Kattalarni o'qitish – o'quv predmeti

sifatida ko'pchilik - pedagog olimlarning diqqat markazida turadi. Fan, texnika va texnologiya sohasidagi o'zgarishlarning yuqori sur'atlari, jamiyatda demokratik jarayonlarning rivojlanishi, inson ijtimoiy hayotining vazifalari va tuzilishining murakkablashuvi sharoitida uzluksiz ta'lim g'oyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Uni amalga oshirish diplomdan keyingi ta'limning turli shakllarini, masofaviy, sirtqi, kechki va eksternat o'quv jarayonlarini joriy etish bilan bog'liq.² Ko'p yillik tajriba va kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ma'lum bir faoliyat sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash sifati nafaqat bilim bilan, balki insonning ma'lum fazilatlarini, umuman dunyoga munosabati va xususan o'z kasbiga bo'lgan mehri bilan ham belgilanadi. O'zbekistonda uzluksiz ta'lim g'oyasining rivojlantirilishi ta'limning sirtqi va kechki shaklida to'liq o'z aksini topdi. Biroq, jamiyatda bunday o'quv turiga talab yuqori bo'lishiga, ushbu sohada turli xil amaliy tajribalarning borligiga qaramay, ta'limning sirtqi shakli aslida ilmiy tadqiqotlar muammolarida o'z aksini topmagan. Shuning uchun bu yunalishdagi barcha fikr mulohazalar, ilmiy izlanishlar va hatto oddiy kuzatishlar ham sirtidan o'qitish sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ta'lim sifati - bu talabaning

bilishi kerak bo'lgan dunyodagi ijtimoiy shartli munosabatlar tizimi. M. Potashnikning ta'rifiga ko'ra, ta'lim sifati bu - "Maqsad va natijalarning nisbati, maqsadlar faqat muayyan ravishda belgilanishiga va keyinchalik rivojlanish sohasida namoyon bo'lishiga qaramay, ular natijalarga erishish o'lchovidir. Shu bilan birga, ta'lim natijalari bu natijalarga qanday sarflangan (qanday zararlar, xarajatlar natijasida) mehnatlar natijasida erishilganligini baholashni ham o'z ichiga olishi shart".³ Boshqacha qilib aytganda, ta'lim sifati deganda ta'lim jarayonining turli ishtirokchilarining ta'lim muassasasi tomonidan ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlaridan samarali natija kutishlarini qondirish darajasi tushuniladi. Ko'pchilik pedagog mualliflar ta'lim sifati-bu ta'lim natijalarining xususiyatlari to'plami, ammo barchasi emas, balki faqat buyurtmachi muassasalarining ta'limga bo'lgan talablariga javob beradigan xususiyatlar to'plami deb ta'kidlaydilar. Sirtqi ta'lim tizimida bunday buyurtmachi, birinchi navbatda, talabani o'zidir. Sirtqi ta'lim sifati ta'minlashga kamida ikki usul bilan erishish mumkin. Birinchi usul ilg'or pedagogik amaliyotni o'rganish va umumlashtirish va eng samarali variantlarni qoldirish, shuningdek,

sirtqi talabalar tomonidan bilimlarni to'liq o'zlashtirilishiga va ularning shaxsiy va kasbiy o'sishiga to'sqinlik qiladigan barcha salbiy xususiyatlarni bartaraf qilishdan iborat. Ikkinchi usul – bevosita o'qish va mustaqil bilim olish jarayonlarini, tizimli tahlil qilib, sirtqi talabalarning ta'lim sifati ta'minlaydigan pedagogik sharoitlarni ularga qo'yiladigan talablarni aniqlab, sirtidan o'qitish sifati oshirishdan iborat.⁴ Maqolaning ilmiy yangiligi sifatida oliygoh talabalari va katta yoshdagi tinglovchilarni sirtidan o'qitish jarayonida darslarni qaysi vaqtlarda va qanaqa tizimlardan foydalangan holda o'tish samara beradi, qaysi hollarda masofaviy mashg'ulotlardan foydalanish samara berishi to'g'risida, sirtqi darslarini an'anaviy va zamonaviy turlarini tashkil qilish to'g'risida ba'zi kuzatuv va yangicha yondashuvlar muhokama qilingan. Sirtqi darslarni talabalarning yuqori faolligida ularning o'qituvchini yordamchilari sifatida, ishtirokida o'tkazish xillari ko'rsatilgan.

Tadqiqotning maqsadi talabalar-ning sirtqi va kechki ta'limga o'qitish sifati ta'minlash usullari va vositalarini ifodalashdan iborat. Oliy o'quv yurtida sirtqi talabalarning ta'lim sifati ta'minlaydigan prinsiplarni aniqlashda biz o'qitish natijalariga nisbatan talabani ma'lum bir

faoliyat sohasidagi tayyorgarligi natijalariga mos kelishi kerak bo'lgan ma'lum me'yoriy daraja deb qaraymiz. Tadqiqotning obyekti sifatida Buxoro davlat pedagogika instituti va Buxoro davlat tibbiyot institutlaridagi ko'p yillik ta'lim jarayonida o'tkazilgan kuzatuv va muallifning shaxsiy tajribasi asos qilib olingan.

Kundalik hayot shuni ko'rsatadiki, sirtqi va kechki talabalarning o'quv sharoitlari, qoida tariqasida, vaqt bilan, maishiy, kundalik professional ixtisoslashgan (ishlaydigan odamlar uchun) soha va boshqa ijtimoiy omillar bilan qat'iy chegaralangan bo'ladi. Ular o'rganishni osonlashtirishi mumkin, ammo aksariyat hollarda sirtqi va kechki o'quvchilarning o'quv faoliyatini sezilarli darajada murakkablashtiradi. Odatda, kattalar ta'limi olib boriladigan ta'lim jarayoni qisqa muddatli intensiv mashg'ulotlar davomida amalga oshiriladi. Shu munosabat bilan, zamonaviy ta'lim sharoitida sirtqi talaba duch keladigan odatdagi tashqi va ichki qiyin-chiliklarni hisobga olish kerak. Birinchi novbatda kattalarning o'rganish va mustaqil ta'lim olish qobiliyatlari bugungi kunga qaraganda butunlay boshqacha vaziyatda shakllanganligini hisobga olish kerak. Ushbu vaziyatning paydo bo'lishi nafaqat ishlash

strategiyasidagi o'zgarishlarni, balki uning mazmunini ma'lumot bilan tubdan yangilashga, tartiblashtirish va saqlash usullarini yangilashga olib keladi. Shuning uchun, sirtqi o'quvchining yoshi qancha katta bo'lsa, yillar davomida rivojlanib borayotgan ko'plab ichki to'siqlar tufayli uning ta'lim jarayonlariga qo'shilishi shunchalik qiyin bo'ladi. Eng keng tarqalgan ichki to'siqlar qatoriga ko'pgina pedagog tadqiqotchilar quyidagilarni kiritganlar:

Psixofiziologik omillar.

Ta'limning sirtqi shakliga kirgan katta yoshli o'quvchilar o'rganish va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatiga nisbatan ichki ishonchsizlik paydo bo'ladi. Bu tushuncha, odamni yoshiga qarab ta'lim ma'lumotlarini idrok etish, yodlash va qayta takrorlash qobiliyatining pasayishi haqidagi afsonaga asoslanadi. Biroq, olimlar har qanday yoshda muvaffaqiyatli o'qish mumkinligini allaqachon isbotlaganlar. Hayotning turli davrlarida turli xil xotira funksiyalari, diqqat va fikrlash turlari birinchi o'ringa chiqishi, motivatsiya o'zgarishi isbotlangan, ammo umuman olganda, kattalar har doim ma'lumot bilan optimal ishlashning tegishli individual usullarini ishlab chiqishga qodir. Bu tushuncha fakatgina inson o'quv predmeti sifatida uning xususiyatlari haqida bilimga ega

bo'lsa va o'rganish uchun barqaror motivatsiyani shakllantira olsagina to'g'ri bo'ladi. Shuning uchun sirtqi o'quvchilarni o'qitish nafaqat o'qituv-chilar, balki talabalarning o'zlari tomonidan ham, tinglovchilarning individual imkoniyatlarini va tushunishni hisobga olgan holda qurilishi muhimdir.

Ijtimoiy-psixologik omillar.

Ko'pgina kattalarga talabaning pozitsiyasida bo'lish noqulay va ba'zida bu vaziyatni qabul qilishning o'zi mutlaqo to'g'ri kelmaydi. Bu, ayniqsa, ma'muriy zinapoyada yuqori ijtimoiy mavqega ega bo'lgan odamlar uchun to'g'ri keladi. Psixologik jihatdan ular ixtiyoriy ravishda pedagogik ta'sirning "obyekti" ga aylanishiga tayyor emaslar. Shu bilan birga, sirtqi ta'lim olayotganda, talaba (boshqa ta'lim shakllaridan farqli o'laroq) o'quv predmetiga aylanishga majbur, chunki u erishilgan natijalar uchun to'liq javobgarlikni o'z zimmasiga oladi. Ta'lim natijalari uchun shaxsiy javobgarlikni anglash va tushunish asosan o'quv jarayonini insonparvarlashtirish, uni subyekt-subyekt munosabatlari doirasida tashkil etish bilan belgilanadi. Psixologik va pedagogik omillar.

Ta'limning uzluksizligiga inson-ning o'zi haqida bilish qobiliyati, uning qiziquvchanligi,

o'quv materialini idrok etishi va o'zlashtirishning o'ziga xos xususiyatlari, axborot texnologiyalari ehtiyojlari, zamonaviy inson uchun umrbod ta'lim olish zarurligi haqidagi ma'lumotlarning yo'qligi to'sqinlik qilishi mumkin.⁵ O'quv jarayoni va mustaqil ta'limni tashkil etishda tarbiyaviy motivlar muhim ahamiyatga ega: ular qanchalik aniq ifodalangan va maqsadga muvofiq bo'lsa, sirtidan o'qiyotgan talabaning o'qish qiyinchiliklarini yengishi shunchalik oson kechadi. O'qituvchi tomonidan, ularning taxmini bo'yicha sirtqi talaba haqiqiy maqsadlarini anglashi, o'qishga ehtiyojning borligi, o'zini kasbiga e'tiqodli xizmat qilishi, o'zida o'qishga nisbatan ishtiyoq borligini his qilishi zarur. Har qanday yoshdagi sirtqi yoki kechki talaba uchun – o'qish o'zining zamona bilan birga bo'lib undan orqada qolmaslik, o'z kuch g'ayratini ko'rsatish yoki umuman hayotda o'z- o'zini anglash usullaridan biriga aylanganligi sababli, u nima uchun o'qishi haqida aqlli,ongli yondashishi lozim. Sirtqi talabalar o'quv faoliyatining qayd etilgan xususiyatlari o'quv jarayonini tashkil etish jarayoni Andragogika tamoyillarini hisobga olishni taqozo qiladi. Bu tamoyillar quyidagi tushunchalarni anglatadi:

1. Mustaqil o'rganishning ustuvorligi. Mustaqil bilish faoliyati

ta'limning kechki, sirtqi shaklida katta yoshli o'quvchilarning o'quv ishlarini asosiy turi hisoblanadi. Shu bilan birga, mustaqil faoliyat deganda mustaqil ishdan o'quv faoliyati turi sifatida foydalanish emas, balki talabalar tomonidan o'quv jarayonini mustaqil tashkil etish tushuniladi.

2. Birgalikdagi faoliyat tamoyili. Ushbu tamoyil sirtqi o'quvchining o'quv jarayonini rejalashtirish, amalga oshirish, baholash va tuzatishda o'quv jarayoni tashkilotchilari bilan birgalikdagi faoliyatini ta'minlaydi.

3. Talaba tajribasiga tayanish prinsipi. Ushbu prinsipga ko'ra, kechki, sirtqi talabaning hayotiy (kundalik, ijtimoiy, kasbiy) tajribasi talabaning o'zini tayyorlashda ma'lumot manbalaridan biri sifatida ishlatiladi.

4. O'qitishni individuallashtirish. Ushbu prinsipga ko'ra, har bir talaba o'qituvchi bilan birgalikda sirtqi talabaning tajribasi, tayyorgarlik darajasi, psixofiziologik va kognitiv imkoniyatlarini hisobga olgan holda aniq ta'lim ehtiyojlari va o'quv maqsadlariga yo'naltirilgan individual o'quv dasturini yaratadi.

5. Sistemali o'qitish. Bu tamoyil ko'zlangan maqsadlarni o'qitishning mazmuni, shakllari, usullari va vositalari bilan muvofiqlashtirishni ta'minlaydi.

6. Ta'limning kontekstualligi.

Ushbu prinsipga muvofiq, o'qitish jarayoni, bir tomondan, sirtqi talaba uchun aniq, hayotiy maqsadlarga erishishga intilishi, uni ma'lum ijtimoiy rollar, faoliyat va shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga yo'naltirishi kerak, ikkinchi tomondan, bu talabaning kasbiy faoliyat tajribasiga asoslanishi, maishiy xususiyatlariga ijtimoiy, kundalik faoliyatiga tayanishi kerak.

7. O'quv natijalarini dolzarblash prinsipi. Ushbu tamoyil sirtqi talaba tomonidan olingan bilim, ko'nikma va fazilatlardan amalda qisqa vaqt orasida va to'g'ridan-to'g'ri foydalanishni nazarda tutadi.

8. Ta'limning fakultativlik tamoyili. Bunda sirtqi o'quvchiga maqsadlar, tarkib, shakllar, usullar, manbalar, vositalar, vaqt, o'qish joyi, o'quv natijalarini baholash mezonlari va usullarini tanlashda ma'lum erkinlik beriladi.

9. O'rganishning onglilik tamoyili. Bu sirtqi talaba tomonidan o'quv jarayonining barcha parametrlari va undagi harakatlarning qiymatini anglash va tushunish nazarda tutadi. Bu tamoyillar bizning oldingi maqolamizda qisman bayon qilingan edi.⁶ Sirtqi talabalarni, kattalarni o'quvchilar sifatida o'qitishning ko'rsatilgan tamoyillari pedagogikaning didaktik tamoyillariga zid emas. Qisman ular

uni rivojlantiradi, qisman ular bilan bog'liq. Biroq bu tamoyillar o'qitishning andragogik tamoyillari bo'lib, ular sirtqi talabalarni o'qitishni tashkil etish va uslubiy qo'llab-quvvatlash xususiyatlarini o'rganish zarur bo'lgan yo'nalishlarni aniqlaydilar. Ushbu sohalar bugungi kunda masofaviy o'qitish tizimini yaratish va joriy etish bilan bog'liq holda to'liq ko'rib chiqilmoqda. Shunisi e'tiborga loyiqliki, masofaviy o'qitishning mohiyati va maqsadini tushunishda olimlar bir nuqtayi nazarga yetib bormaganlar. Masalan, ba'zi tadqiqotchilar "masofaviy o'qitish" atamasi o'qituvchi tomonidan talabaning mustaqil o'qishi asosida dastur va pedagogik texnologiyadan foydalanadigan o'quv jarayonining tashkil etilishini anglatadi, deb ta'kidlaydilar. Bunday mashg'ulotlar sirtqi talabaning o'qituvchidan makon va zamonda ajralib turishi bilan bog'liq. Biroq, telekommunikatsion uskunalar yorda-mida talabalar va o'qituvchilar savol -javob qilishi, o'zaro muloqot qilish imkoniyatiga ega. Rus tadqiqotchilari (V. Demkin, V. Vimyatn, G. Mojaeva, G. Tarunina) masofaviy ta'limni o'qituvchi va talaba o'rtasida bevosita aloqaning yo'qligi bilan an'anaviy, to'la vaqtli texnologiyadan farq qiluvchi yangi pedagogik texnologiyalar toifasiga kiritadilar. Masofaviy o'qitish bilan

sirtqi o'qitish o'rtasiga tenglik qo'yish kerak emasligini ta'kidlaydilar, chunki masofaviy o'qitish nafaqat axborot tashuvchilar va ularga kirish vositalarini kengaytirishni, balki o'qituvchi va talaba o'rtasida telekommunikatsion kanallar orqali doimiy aloqa o'rnatilganligini ham o'z ichiga oladi.⁴ Shuning uchun masofaviy o'qitish ta'lim jarayonining elementi va vositasi sifatida tavsiflanadi, uning mavjudligi masofaviy ma'lumot manbalariga kirishni ta'minlaydi. Masofaviy ta'limni tahlil qilib, A. Xutorskoy undagi o'ziga xos xususiyatlarni quyidagicha tasvirlaydi:

a) ta'lim jarayonining tarkibiy elementlarining ko'pchiligida o'qituvchi va tarbiyalanuvchilarni jismoniy ajratish;

b) ta'limda multimedia va elektron resurslardan ancha uzoq hamda yaqin atrof muhitdagi talabalarni o'qitishda doimiy foydalanish;

v) o'qituvchilar va talabalar o'rtasida, shuningdek talabalarining o'zlari o'rtasida telekommunikatsion bog'lanishlarni ta'minlash;

g) ta'lim jarayonining mahsuldorligi - bu elektron ta'lim muhiti sifatida foydalaniladigan unsurlardan farq qiluvchi yuqori ta'lim mahsulotlari natijasining olinishi demakdir.⁷ Muallif

masofaviy ta'limni oddiy pochta, elektron pochta bilan almashtiriladigan va yangi bilimlarni egallash zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda amalga oshiriladigan, masofaviy ta'limni oddiy takomillashtirishga qisqartirish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Masofaviy ta'lim deganda A. Xutorskoy "telekommunikatsion bog'lanishlar orqali o'rganishni tushunadi, unda masofaviy ta'lim ishtirokchilari (talabalar, o'qituvchilar, tuyutorlar, moderatorlar va boshqalar.) ta'lim jarayonini asosan Internet texnologiyalari va resurslari yordamida amalga oshiradilar⁷. Masofaviy o'qitish keng ma'noda bir yoki bir nechta joyda joylashgan bir yoki bir nechta shaxslarga masofadan uzatiladigan ta'lim bo'yicha ko'rsatmalar deyish mumkin. Ushbu ta'rifga ko'ra, masofaviy o'qitish tarixi XIX asrning 30-yillariga, sirtqi kurslar yaratilgan vaqtga to'g'ri keladi. Biroq, Internet paydo bo'lishi bilan masofaviy o'qitishning roli keskin o'zgardi va u yangi kompyuter texnologiyalari bilan aniqlanadigan bo'ldi. Internetdan foydalangan holda masofaviy o'qitishning afzalliklari qatorida qulay bo'lganda, kunning istalgan vaqtida o'qishni tashkillashtirish imkoniyatini anglatadi; darslarning intensivligi va davomiyligini

sozlash qobiliyati; o'qituvchi bilan elektron pochta orqali yoki real haqiqiy vaqt davomida muloqot qilish qobiliyati tushuniladi. A.Xutorskoyning fikriga ko'ra, masofaviy ta'limda o'qituvchining talabaga nisbatan shaxsning yoqishi yoki yoqmaslik masalasi umuman paydo bo'lmasligi juda muhimdir. Internetdagi muhokamalarda qatnashayotganlarning nisbiy noma'lumligi, talaba haqiqiy auditoriyada berishga jur'at etmagan savollarni berishga imkon beradi⁷. Muallif V. Bikov fikricha, masofaviy o'qitish – bu uzluksiz ta'lim shakllaridan biri bo'lib insonni axborot va ta'lim olish huquqlarini amalga oshirish uchun mo'ljallangan; u an'anaviy kunduzgi, sirtqi va kechki ta'lim shakllari bilan bir qatorda mavjud bo'ladi. Biroq, internet paydo bo'lishi bilan masofaviy o'qitishning roli keskin o'zgardi va yangi kompyuter texnologiyalarining rivojlanishi bilan masofaviy o'qitish modullari paydo bo'la boshladi⁸. Masofaviy ta'limni O'zbekistonda tashkil qilishda, maxsus namuna sifatida internet xizmatlarining boshlang'ich element-lari qabul qilindi, bunda kompyuterli kommunikatsion aloqalardan foydalanish uchun o'qituvchilar va talabalar bilan oldin tuzilgan faol o'quv muloqot aloqa vositalari, tayyor dasturlardan foydalanildi.

V. Kuxarenkoning fikriga

ko'ra, masofaviy o'qitish uch tarkibiy qismga asoslangan: "ochiq ta'lim, kompyuterli o'qitish, zamonaviy telekommunikat-siya vositalaridan foydalangan holda o'qituvchi bilan talaba o'rtasida faol hamkorlik qilish".⁹ Muallif masofaviy o'qitishda asosiy element o'quvchining o'qituvchi va sinfdoshlari bilan muloqoti bo'lib, elektron pochta, pochta uzatmalari ro'yxati va telekonferensiyalar yordamida amalga oshirilishini ta'kidlaydi. Masofaviy ta'lim orqali tadqiqotchi "ochiq ta'lim tamoyillariga asoslangan, turli maqsadlar uchun kompyuter o'quv dasturlaridan keng foydalanadigan va zamonaviy telekommunikatsiyalar yordamida o'quv materiallari va aloqa olish uchun axborot ta'lim muhitini yaratadigan texnologiyalarni" tushu-nadi.⁹ Shu asosda u masofaviy o'qitishni maxsus didaktik tizimda amalga oshiriladigan makon va zamondagi joylashuviga o'zgarmas, maxsus o'quv vositalari yordamida o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi interaktiv o'zaro ta'sirning maqsadli, uyushgan jarayoni sifatida belgilaydi. Mavjud manbalarda "masofaviy ta'lim" tushunchasi "masofaviy o'qitish" tushunchasidan kengroq hisoblanadi va bir nechta taniqli ta'lim shakllarini o'z ichiga oladi: sirtqi ta'lim (shu jumladan asosiy va

qo'shimcha ta'lim dasturlarida o'qitish), eksternat va turli xil aralash ta'lim shakllari (masofaviy ta'lim yoki kunduzgi intensiv, kunduzgi va sirtqi ta'lim va boshqalar). Eksternat - Sovet davrida uchrab turar edi, bunda attestat asosiy ishdan ajralmagan holda bilim olish natijasida qo'lga kiritilar edi. Ishchi yoshlar sinf xonalarida o'qimasdan "sakkiz yillik" maktabni eksterna shaklda bitirishi mumkin edi. Maktabga faqat topshiriqlar olish va imtihonlar topshirish uchun kelish kerak edi xolos. Shu ma'noda masofaviy ta'lim, o'qitishning yangi shakli emas, balki allaqachon ma'lum bo'lgan, bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan bir nechta o'qitish shakllarning umumiy nomi. Masofaviy ta'lim bilan masofaviy o'qitish o'rtasidagi farqlarni izlamasdan, sirtqi o'qishni masofaviy ta'lim texnologiyalari elementlaridan foydalanishga imkon beradigan uzluksiz ta'limning maxsus shakli sifatida ko'rib chiqish qonuniy deb hisoblaymiz. Kupchilik pedagoglarning fikricha, an'anaviy (kompyuterlashtirilmagan) o'quv tizimi talabalarning fikrlash qobiliyatini samarali rivojlantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini oshirish uchun sharoit yaratmaydi.¹⁰ Hozirgi kunda institutdagi ta'lim tizimidan ma'lum aksariyat o'qituvchilar talabalarga

o'z fani bo'yicha iloji boricha ko'proq ma'lumot berishga intilishadi. Shu bilan birga, uni uzatishning reproduktiv usullari talabalardan minimal bilim va ijodiy faoliyatni talab qiladi. Bundan tashqari, talabalar salbiy fazilatlarni rivojlantiradilar, o'z kuchlariga bo'lgan ishonchni yo'qotadilar va ularning butun kuch harakatlari bilimlarni ishlab ko'paytirish uchun emas balki yuqori baho olishga yo'naltirilgan bo'ladi. Natijada, jamiyat passiv mutaxassisni, professional sohada mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga ega bo'lmagan sof ijrochini oladi.

Bundan tashqari, ma'lumki, an'anaviy o'quv jarayoni bir qator kamchiliklarga ega, ular orasida: o'qituvchining faolligi va talabaning passivligi o'quv dasturlarini o'rtacha saviyadagi abstrakt talabaga yo'naltirishi; o'quvchilar imkoniyatlariga individual yondashishning yo'qligi, o'quv ma'lumotlarini aniq amaliy vazifalar bilan bog'liq bo'lmagan holda, sof abstrakt - mantiqiy shaklda taqdim etilishi; cheklangan miqdordagi ma'lumot va uni o'zlashtirish uchun cheklangan vaqt va boshqalar.

Xulosalar. Sanab o'tilgan kamchiliklar umuman o'quv jarayonining sifati va ayniqsa, sirtqi o'quvchilarni tayyorlash uchun jiddiy muammo hisoblanadi. Ta'limning kechki yoki sirtqi

shaklida esa axborot texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchi va o'quvchilarning an'anaviy o'zaro munosabatlarini sezilarli darajada o'zgartirishga, ularni o'z faoliyatida teng huquqli o'quv subyektlariga aylantirishga imkon beradi. Kompyuter yordamida masofaviy ta'limni tashkil qilish bizning fikrimizga ko'ra quyidagi afzalliklarga ega:

- talabaning ham, o'qituvchining ham faol bilim olish ishtiyoqini oshiradi;

- o'quv jarayonini "o'qitish" kategoriyasidan biror predmetni ongli va mustaqil ravishda "o'rganish" kategoriyasiga o'tkazib talabalar aktivligini oshiradi;

- turli ta'lim resurslari (kutubxonalar, lug'atlar, ensiklopediyalar) va ta'lim jamoalari (hamkasblar, maslahatchilar, sheriklar) bilan interaktiv aloqa, qilishga undaydi;

- o'qitish metodikasining turli xildagi usullaridan foydalaniladi;

- o'quv jarayonini eng yaxshi rag'batlantiradigan maxsus axborot muhitiga talabaning kirishiga resurslar bazasi bilan ishlashga imkon beradi;

Shunday qilib, kechki va sirtqi o'qitishda yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish:

- fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi (ko'rgazma-obrazli, ko'rgazma-samarali, ijodiy, intuitiv, nazariy va boshqalar.);

- "fazoviy" tafakkurni shakllantirish, tahlil qilish, sintez qilish, mavhumlashtirish, umumlashtirish ko'nikmasini hosil qilish;

- optimal yechimni tanlashga o'rgatadi;

- Turli shakldagi asosiy tushunchalarni mustaqil ajrata olib taqdim qilish ko'nikma va malakalarni shakllantiradi (matnli, sxematik, animatsion va boshqalar);

- eksperimental, ilmiy tadqiqot faoliyatini olib borish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Ko'plab ilmiy tadqiqotlar natijalari ishonchli isbotlaganidek ushbu xususiyatlarning barchasi, kompyuter texnologiyalari va yangi axborot texnologiyalaridan foydalanish sirtqi ta'limni modernizatsiya qilish va samaradorligini oshirish uchun

keng istiqbollarni ochishini ko'rsatmoqda. Sirtqi o'qitish jarayonida eng yaxshi an'anaviy va innovatsion vositalar va shakllarning kombinatsiyasi uning tarkibini diversifikatsiya qilish (ko'p qirrali ko'paytirish), ta'lim sifatini oshirish, o'quv jarayonini avtomatlashtirish va uning natijalari sifati ustidan nazoratni kuchaytirishga imkon beradi. Shu bilan birga, sirtqi ta'limni tashkil etish sohasida maxsus nazariy tadqiqotlar va ilmiy asoslangan uslubiy ishlanmalarning yetishmasligi uzluksiz ta'limning ushbu shakliga yetarlicha e'tibor berilmaganiga samarali foydalanish yo'llarini qidirib topishga, bu sohada jiddiy ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish yo'llarini ochadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.

2. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxassislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. Integration of science, education and practice. Scientific-methodical journal, 1(1), 20-27.

3. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent, 4.

4. Olimov, T. H. (2019). Spiritual and moral aspects of the formation of civil culture in future specialists of higher education. Theoretical & Applied Science, (12), 662-665.

5. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. Pedagogical skill-Bukhara, 2.

6. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. Pedagogical skill-Bukhara